

رابطه سببیت در حقوق کیفری ایران

نویسنده:

بابک زارعی

www.kambenovin.ir

۱۳۹۵

سرشناسه	:	زارعی، بابک، ۱۳۵۱
عنوان قراردادی	:	ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	:	رابطه سببیت در حقوق کیفری ایران / نویسنده بابک زارعی.
مشخصات نشر	:	شیراز: کتیبه نوین، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری	:	۱۶۰ ص.
شابک	:	978-600-8205-67-8: ۱۲۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه:ص. [۱۵۵] - ۱۶۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	:	تسبیب (حقوق جزا) -- ایران
موضوع	:	Causation (Criminal law) -- Iran
موضوع	:	حقوق جزا -- ایران
موضوع	:	Criminal law -- Iran
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵/ز ۳۸۵/۱ KMH۳۸۵
رده بندی دیویی	:	۴۰۵/۵۸۰
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۵۴ ۳۰۴

عنوان کتاب:	رابطه سببیت در حقوق کیفری ایران
نویسنده:	بابک زارعی
ناشر:	کتیبه نوین
نوبت چاپ:	اول ۱۳۹۵
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۸۲۰۵-۶۷-۸
شمارگان:	۱۰۰۰ جلد
ویراستار، صفحه‌آرا و طراح جلد:	علی داودی
چاپ و صحافی:	گاندی
قیمت:	۱۲۰۰۰ تومان

(کلیه حقوق برای انتشارات کتیبه نوین محفوظ است)

کتاب حاضر با عنوان رابطه سببیت در حقوق کیفری ایران، به بررسی تغییرات صورت گرفته در فصل موجبات ضمان می‌پردازد. با توجه به تصویب قانون مجازات اسلامی در یکم اردیبهشت ۱۳۹۲، موادی از قانون دستخوش تغییر شد. در این کتاب سعی شده تغییرات صورت گرفته در ارتباط با موضوع بحث و بررسی شود. فصل ششم از کتاب چهارم قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲، تحت عنوان موجبات ضمان به تبیین جنایاتی می‌پردازد که از طریق تسبیب صورت گرفته و موجب ضمان مرتکب می‌شود. و سؤال اساسی که در این کتاب به دنبال یافتن پاسخی برای آن هستیم عبارتند از: رویکرد قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در موضوع سببیت در قتل‌های موجب مجازات چه تفاوتی با قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ دارد؟ تغییر رویکرد قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مبتنی بر کدام مبنای فقهی است؟ مهم‌ترین نتایج به دست آمده عبارتند از: در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در صورتی که جنایت مستقیم به اجتماع سبب و مباشر باشد و میزان تأثیر عوامل مساوی باشد، تساوی در مسئولیت برقرار است. اگر میزان تأثیر متفاوت باشد، هر یک از عوامل به میزان تأثیر رفتارشان، مسئولیت خواهند داشت. بر سبب متعدد طولی سبب مقدم در تأثیر ضامن است و در اسباب متعدد عرضی تساوی در ضمان حاکم می‌باشد. تغییر رویکرد قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مبتنی بر نظریه ضمان نسبی است که اقلیت فقهای ایران پذیرفته‌اند. در یک جمع‌بندی کلی باید گفت تغییر اساسی که در این قانون نسبت به قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ صورت گرفته در قسمت اجتماع سبب و مباشر است. در این مورد قانون‌گذار با استناد عرفی و ضمان نسبی قرار داده که بر اساس این ضابطه، مسئول جنایت و میزان مسئولیت تبیین می‌شود.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۷
بخش اول: رابطه سببیت، مفاهیم؛ مبانی نظری و ارکان	
فصل اول: رابطه سببیت؛ مفاهیم و تعاریف	۲۱
گفتار اول: تعریف صورت‌های دخالت در وقوع جرم	۲۳
بند اول: تعریف «شرط»	۲۳
بند دوم: تعریف شرط	۲۵
الف) تعریف لغوی	۲۸
ب) مفهوم اصطلاحی سبب	۳۰
۱. سبب در اصطلاح فقهی	۳۰
۱.۱. دیدگاه‌های عقل‌گرا (نثار استاد اهنما)	۳۰
۲.۱. مسئولیت به نحو اطلاق (عدم وجود ضابطه)	۳۲
۳.۱. تقصیر	۳۳
ج) اسناد عرفی	۳۴
۱. سبب در اصطلاح حقوقدانان	۳۵
بند چهارم: مفهوم اصطلاحی علت	۳۷
الف) علت در اصطلاح فقهی	۳۷
ب) علت در اصطلاح حقوقدانان	۴۰
گفتار دوم: مقایسه سه مفهوم علت، سبب و شرط	۴۳
بند اول: ضرورت وجود علت، سبب و شرط برای تحقق جرم	۴۳
الف) ضرورت وجود رابطه سببیت میان علت و جرم	۴۳
ب) ضرورت پیدایش معلول در صورت وجود علت	۴۴
پ) ضرورت وجود رابطه مستقیم میان علت و جرم	۴۴
ت) فعل مادی محض بودن علت	۴۵

گفتار سوم: تفسیر دوگانه سبب	۴۶
گفتار چهارم: تمایز معاون از سبب و تمایز سبب از شرط	۴۸
بند اول: تمایز معاون از سبب	۴۸
۱. از نظر مفهوم و مصداق	۴۸
۲. از نظر همکاری با مباشر	۴۹
۱.۲. از نظر وحدت قصد	۴۹
بند دوم: تمایز سبب از شرط	۴۹
فصل دوم: بانی نظری تسبیب و ارتباط آن با موجبات ضمان	۵۱
گفتار اول: تمایز بین حالت تسبیب محض، اجتماع اسباب، اجتماع سبب و مباشر	۵۴
گفتار دوم: بررسی قابلیت تفکیک مفهوم تسبیب از مباشرت	۵۶
فصل سوم: ارکان رابطه سببیت	۵۹
گفتار اول: تعریف فعل و نقش ثانوی آن	۶۱
بند اول: سببیت و فعل	۶۳
بند دوم: ویژگی ارادی بودن فعل	۶۴
گفتار دوم: نقش نتیجه جرم در رابطه سببیت	۶۶
بند اول: انتساب رابطه سببیت به رکن مادی جرم	۶۷
گفتار سوم: انتساب یا عدم انتساب رابطه مسئولیت به ارکان جرم	۶۸

بخش دوم: صور مختلف رابطه سببیت در حقوق کیفری ایران

مقدمه	۷۳
فصل اول: انواع تسبیب	۷۵
گفتار اول: سبب واحد	۷۷
بند اول: تسبیب محض	۷۷
الف) تبیین تسبیب محض	۷۷
ب) بررسی مصادیق تسبیب محض در قانون و تطبیق آن با قانون مجازات اسلامی مصوب	۷۹

۱. ایجاد جنایت از طریق حمل شیء ۷۹
- ۱.۱. ترساندن مجنی علیه ۷۹
- ۲.۱. پرت کردن خود بر روی دیگری ۸۰
- ۳.۱. پرت کردن دیگری بر روی ثالث ۸۱
- ۴.۱. حفر گودال یا هر عملی که سبب آسیب گردد ۸۲
- ۵.۱. فراخواندن شخص از محل اقامتش ۸۴
- ۶.۱. قرار دادن مانع در جای نامناسب ۸۶
- ۷.۱. قرار دادن چیزی در مکانی جایز به نحوی که نوعاً مستعد صدمه باشد ۸۶
- ۸.۱. معرض ریزش قرار گرفتن یا متمایل به سقوط شدن دیوار یا بنا ۸۷
- ۹.۱. متمایل به سقوط نمودن دیوار دیگری ۸۸
- ۱۰.۱. روشن کردن آتش در سرایت آن ۸۸
- بند دوم: اجتماع سبب و مباشر ۸۹
- الف) تبیین اجتماع سبب و مباشر ۸۹
۱. استناد جنایت به مباشر ۹۰
۲. استناد جنایت به سبب ۹۱
۳. استناد جنایت به سبب و مباشر ۹۲
- ب) بررسی مصادیق مسئولیت سبب در حالت اجتماع آن با مباشر در قانون و ۹۷
۱. دستور پزشک به انجام معالجه ۹۷
- ۱.۱. ترساندن مجنی علیه و ایراد صدمه به خود یا دیگری ۹۸
- ۲.۱. پرت کردن دیگری بر روی شخص ثالث ۹۹
- ۳.۱. توقف در محل های غیرمجاز ۹۹
- ۴.۱. صدمه رساندن حیوان به دیگری ۱۰۰
- ۵.۱. صدمه دیدن از ناحیه حیوان در منزل دیگری ۱۰۱
- ۶.۱. متوقف نمودن حیوان در محل های غیرمجاز ۱۰۴
- ۷.۱. خسارت ناشی از وحشت یا تحریک حیوان ۱۰۵

گفتار دوم: سبب متعدد.....	۱۰۶
بند اول: سبب متعدد طولی.....	۱۰۷
الف) تبیین سبب متعدد طولی.....	۱۰۷
۱. نظریه‌های حقوقدانان.....	۱۰۷
ب) نظریه شرط ضروری.....	۱۰۸
پ) نظریه برابری اسباب و شرایط.....	۱۰۸
ج) نظریه مستقیم و بی‌واسطه.....	۱۰۹
د) شرط پویای نتیجه.....	۱۰۹
ه) نظریه شرط مناسب نتیجه.....	۱۱۰
۱. نظرهای نهان.....	۱۱۱
۱.۱. اشتراک در مسئولیت.....	۱۱۱
۲.۱. مسئولیت سبب نوی.....	۱۱۲
۳.۱. مسئولیت سبب تأخر در وجه.....	۱۱۲
۴.۱. مسئولیت سبب مقدم در وجه.....	۱۱۳
۵.۱. مسئولیت سبب مقدم در تأییر.....	۱۱۳
۲. نظر مقنن در اجتماع اسباب طولی.....	۱۱۴
ب) بررسی مواد ۵۳۵ و ۵۳۶ در قانون و تطبیق آن با قانون مجازات اسلامی.....	۱۱۷
۱. بررسی ماده ۵۳۵.....	۱۱۷
۱.۱. بررسی ماده ۵۳۶.....	۱۱۸
بند دوم: سبب متعدد عرضی.....	۱۲۰
الف) تبیین سبب متعدد عرضی.....	۱۲۰
۱. نظریه برابری مسئولیت.....	۱۲۱
۲. نظریه تفاوت در مسئولیت.....	۱۲۱
ب) بررسی ماده ۵۳۳ در قانون و تطبیق آن با قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰.....	۱۲۲

فصل دوم: اشتراک در جنایت.....	۱۲۵
گفتار اول: تبیین شرکت در جنایت و اشتراک در جنایت.....	۱۲۷
گفتار دوم: بررسی مواد ۵۲۷ و ۵۲۸ در قانون و تطبیق آن با قانون مجازات اسلامی	۱۲۸
بند اول: بررسی ماده ۵۲۷.....	۱۲۸
بند دوم: بررسی ماده ۵۲۸.....	۱۳۰
فصل سوم: مستثنیات ضمان.....	۱۳۷
گفتار اول: اخذ براءت توسط پزشک و عدم قصور و تقصیر وی و نیز عدم استناد صدمه و	۱۳۹
گفتار دوم: قاعد حساب.....	۱۴۰
بند اول: انجام عملی به وساحت عابران.....	۱۴۱
۱. انجام عملی در جهت حفظ مال، جان، عرض یا ناموس دیگری.....	۱۴۱
۲. رفع مانع ایجادشده از امر عام قهری.....	۱۴۲
گفتار سوم: تأثیر عوامل قهری.....	۱۴۲
بند اول: عدم استناد جنایت به مرتکب به دلیل تأثیر عوامل قهری.....	۱۴۳
الف) پرت شدن بر روی دیگری در اثر علل قهری.....	۱۴۳
ب) ایجاد مانع در اثر عوامل قهری.....	۱۴۳
پ) افتادن شیء به معبر عام در اثر حوادث پیش‌بینی نشده.....	۱۴۴
ج) سقوط بنا یا دیوار در اثر حوادث پیش‌بینی نشده.....	۱۴۴
گفتار چهارم: رعایت مقررات قانونی و سایر شرایط.....	۱۴۵
بند اول: توقف در مکان مجاز.....	۱۴۶
۱. قرار دادن کالا در خارج از مغازه.....	۱۴۶
۲. احداث ملک به نحو مجاز.....	۱۴۷
۳. سقوط دیوار متمایل به سقوط پیش از تمکن یافتن اصلاح آن.....	۱۴۸
گفتار پنجم: عمد و یا تقصیر مجنی‌علیه.....	۱۴۹
بند اول: حکم کلی استناد جنایت به عمد و تقصیر مجنی‌علیه.....	۱۴۹

۱. حفر گودال توسط دیگری و عمد مجنی علیه در برخورد با آن ۱۵۰
۲. توقف در محل های غیرمجاز و عمد غایب در برخورد ۱۵۱
۳. آسیب دیدن مصدوم از ناحیه حیوان و علم وی به خطرناک بودن آن ۱۵۱
- گفتار ششم: تصرفات شخصی مالک در ملک خود ۱۵۱
۱. حفر گودال یا انجام هر عملی در ملک خود ۱۵۱
۲. روشن کردن آتش در ملک خود ۱۵۲
- نتیجه گیر و پیشنهادات ۱۵۲
- منابع ۱۵۵
- منابع فارسی ۱۵۵
- فرهنگ ها ۱۵۵
- مقاله ها، همایش ها، پایان نامه و تقریرات ۱۵۸
- سایت ها ۱۵۸
- منابع عربی ۱۵۹
- منابع انگلیسی ۱۶۰

شرط تحقق مسئولیت کیفری، وجود رابطه سببیت است؛ این بدان معناست که رابطه سببیت در کنار دیگر شروط مورد نیاز مسئولیت کیفری قرار می گیرد. نتایج حاصله از این مورد اول اینکه نبود رابطه سببیت برابر است با نبود مسئولیت کیفری؛ دیگر اینکه وجود رابطه سببیت برای تحقق مسئولیت کیفری کافی نیست.

نتیجه نخست بیانگر این است که رابطه سببیت برای تحقق مسئولیت کیفری بایسته است؛ و نتیجه دوم می گوید وجود رابطه سببیت به تنهایی برای تحقق مسئولیت کیفری کافی نیست. علت اشتراط رابطه سببیت برای تحقق مسئولیت کیفری این است که جرم، بی رکن مادی تحقق نمی شود و رابطه سببیت یکی از عناصر این است. تعلیل کافی نبودن رابطه سببیت برای تحقق مسئولیت کیفری نیز این است که رکن مادی برای پیدایش جرم کافی نیست، بلکه ارکان دیگری هم نیاز است که رابطه سببیت نقشی در آن‌ها نداشته باشد.

نظر به اینکه جرائم در دو قالب مستقیم، غیرمستقیم و نیز به صورت اجتماع دو یا چند عامل قابل ارتکاب است، لذا آنچه در این زمینه حائز اهمیت است شناخت عامل یا عوامل ارتکاب جرم و تعیین مسئولیت آنان و همچنین رویه قضایی ایران است که تمام توجه عمیق به این موضوع موجب گردیده است که در برخی موارد دانش پژوهان، وادار و همه مهم تر قضات نیز در احراز رابطه سببیت و انتساب جرم به سبب یا مباشر با مشکل مواجه شوند. چرا که در این زمینه مقنن رویه واحدی را اتخاذ نکرده است و این امر موجب ارائه نظرات و روش های متعددی و مختلفی از جانب علما و صاحب نظران حقوق گردیده است.

عنصر مادی طبق قانون جدید اعم شده است از مباشرت، تسبیب، جمع سبب مباشر و اجتماع اسباب مباشرت در ماده ۴۹۴ قانون مجازات اسلامی مقرر شده است؛ مباشرت آن است که جنایت مستقیماً توسط خود مرتکب واقع شده باشد. تسبیب نیز در ماده ۵۰۶ قانون مجازات اسلامی مقرر شده است؛ تسبیب در جنایت آن است که کسی سبب تلف شدن یا مصدومیت دیگری را فراهم کند و خود مستقیماً مرتکب جنایت نشود، به طوری که در صورت فقدان رفتار او جنایت حاصل نمی شد مانند آن که چاهی بکند و کسی در آن بیفتد و آسیب ببیند.^۱

۱. حسینی، محمود نجیب؛ رابطه سببیت در حقوق کیفری؛ ترجمه سید علی عباس نیای زارع، چاپ سوم؛ مشهد: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۱، ص ۸۳.

۲. قیاسی، جلال الدین؛ تسبیب در قوانین کیفری؛ چاپ سوم؛ تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۴.

در ماده ۵۲۶ در خصوص اجتماع سبب و مباشر آمده است که:

هرگاه دو یا چند عامل، برخی به مباشرت و بعضی به تسبیب در وقوع جنایتی، تأثیر داشته باشند، عاملی که جنایت مستند به اوست ضامن خواهد بود و چنانچه جنایت مستند به تمام عوامل باشد، به طور مساوی ضامن خواهند بود مگر تأثیر رفتار مرتکبان متفاوت باشد که در این صورت هر یک به میزان تأثیر رفتارشان مسئول خواهند بود. در صورتی که مباشر در جنایت بی‌اختیار، جاهل، صغیر غیر ممیز یا مجنون و مانند آن‌ها باشد فقط سبب ضامن خواهد بود.

نهایتاً فقدان یک رویه قضایی مشخص و وجود نظرات مختلف در خصوص مسئول قلمداد کردن عامل یا عاملین مسئول، باعث بروز برخی ابهامات گردیده است که بعضاً تشتت آراء فقها نیز به آن‌ها دامن رده است.

از این رو، با توجه به اهداف موضوع و وجود برخی ابهامات و اشکالات رویه قضایی ایران به ویژه در باب تسبیب کتاب «عبر الی حجاب» شد.

امید است این کتاب به رسم خرد مورد استفاده دانشجویان، دانش پژوهان خصوصاً قضات دادگستری قرار گرفته و بتواند شبهات موجود در این زمینه را مرتفع سازد.